

Jan Matejko, Stefan Batory. Źródło: Wikimedia Commons

Stefan Batory urodził się 27 września 1533 r. w Somló (obecnie Simleu w Rumunii). Był synem Stefana, wojewody siedmiogrodzkiego i Katarzyny Telegdi. Od 1571 r. był księciem Siedmiogrodu, a od 1576 r. królem Polski.

Batory spędził młodość na dworze arcybiskupa ostrzyhomskiego Pawła Várdaya w Nagyszombat oraz w Wiedniu u boku Ferdynanda I Habsburga, króla Czech i Węgier. Podczas pobytu we Włoszech w latach 1549–1550 odbył studia na uniwersytecie w Padwie. Otrzymał staranne wykształcenie. Oprócz ojczyztego języka węgierskiego władał biegle łaciną, włoskim i niemieckim, jednak mimo zdolności językowych nigdy nie nauczył się języka polskiego.

Kiedy wrócił na Węgry, uczestniczył w walkach przeciwko Turcji. W 1556 r. porzucił obóz habsburski i opowiedział się po stronie Izabeli Jagiellonki, która jesienią tego samego roku przybyła z Polski do Siedmiogrodu wraz z synem Janem Zygmuntem Zapolyą, pretendentem do tronu Węgier. W działaniach wojennych przeciwko Habsburgom, rozpoczętym w 1557 r., Batory zasłynął jako znakomity wódz. Izabela w podzięce awansowała go w 1559 r. na stanowisko komendanta twierdzy Waradyn.

Od 1563 r. Batory prowadził w Wiedniu rokowania w sprawie zakończenia wojny domowej na Węgrzech. W 1565 r. został aresztowany w trakcie rozmów pokojowych przez cesarza Maksymiliana II, był internowany w Wiedniu. Wolność odzyskał latem 1567 r. Po powrocie na dwór siedmiogrodzki padł ofiarą intryg swego rywala, Kaspra Bekiesza, doradcy Jana Zygmunta Zapolyi. Utracił zaufanie władcy, dotychczasowe urzędy, a także wycofał się z działalności politycznej.

Po śmierci Jana Zygmunta Zapolyi 14 marca 1571 r. Batory włączył się do walki o władzę. Uzyskał poparcie sułtana tureckiego i 25 maja 1571 r. został obwołany księciem Siedmiogrodu. Po ucieczce Henryka Walezego Batory zgłosił swoją kandydaturę do tronu polskiego, o który zabiegał również cesarz Maksymilian II.

Batory uzyskał w Polsce poparcie tych sił politycznych, które były zaniepokojone perspektywą elekcji Habsburga. Przeciwna cesarzowi była przede wszystkim szlachta ruska z jej przywódcą politycznym, starostą bełskim Janem Zamoyskim na czele. Masy szlacheckie przybyłe na elekcję nie uznały nominowania przez prymasa Jakuba Uchańskiego cesarza Maksymiliana II na króla. Za sprawą Jana Zamoyskiego, Zborowskich i biskupa kujawskiego Stanisława Karnkowskiego szlachta okrzyknęła 15 grudnia 1575 r. Stefana Batorego królem. Władca zgodził się również na poślubienie 52-letniej Anny Jagiellonki.

Podwójna elekcja podzieliła kraj na dwa zwalczające się obozy polityczne. W rywalizacji z cesarzem Stefan Batory wykazał się większą szybkością w działaniu. 6 lutego 1576 r. zaprzysiął w Siedmiogrodzie pacta conventa, uczynił swego starszego brata Krzysztofa Batorego wojewodą siedmiogrodzkim i wyruszył niezwłocznie do Polski. 1 maja 1576 r. poślubił Annę Jagiellonkę i koronował się na Wawelu.

Niemal cała niedawno podzielona Polska złożyła hołd nowemu królowi. Po śmierci cesarza Maksymiliana II w październiku 1576 r. w opozycji przeciwko Batoremu trwał jedynie Gdańsk. Militarna rozprawa z potężnym miastem portowym okazała się bardzo krwawa. Korzyści z długotrwałej, wyczerpującej wojny domowej zaczął odnosić car moskiewski Iwan IV Groźny, który latem 1577 r. zaatakował polskie Inflanty. Batory przyjął pośrednictwo pokojowe margrabiego Ansbachu Jerzego Fryderyka Hohenzollerna. W traktacie zawartym z Gdańskiem 12 grudnia 1577 r. pozostawił miastu całkowitą autonomię za cenę złożenia przysięgi na wierność oraz 200 tysięcy złotych polskich kontrybucji, które miały posłużyć na rozprawę zbrojną z Moskwą.

Przygotowania do wojny na Wschodzie wpłynęły również na politykę wewnętrzną Batorego. Król od początku dążył do wzmocnienia swej władzy. Odsunął od polityki Annę Jagiellonkę i Zborowskich, którym zawdzięczał swe wyniesienie. Oparł się na przywódcy szlacheckim Janie Zamoyskim. Uczynił go swym najbliższym doradcą, kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym.

Chcąc wyciągnąć od szlachty środki pieniężne potrzebne na prowadzenie wojny na Wschodzie, zrzekł się dużej części uprawnień sądowych. Najwyższe sądownictwo apelacyjne przekazał utworzonemu w 1578 r. Trybunałowi Koronnemu i powstałemu w 1581 r. Trybunałowi Litewskiemu. W 1578 r. powołał piechotę wybraniecką, złożoną z chłopów z dóbr królewskich.

Plan kampanii przeciwko Moskwie został opracowany przez króla oraz Jana Zamoyskiego. Zmierzał on do odepchnięcia cara od Bałtyku poprzez zaatakowanie pobliskich ziem wielkoruskich; ich opanowanie oznaczało odcięcie Inflant od Moskwy. Realizację tej koncepcji rozpoczęto w 1579 r. zdobyciem Połocka, Sokoła, Turowli i Suszy, przy jednoczesnej dywersji na Smoleńszczyźnie i w ziemi czernihowskiej. W 1580 r. armia polsko-litewska opanowała Wieliz, Uświat, Wielkie Łuki oraz Newel. W 1581 r. działania wojenne zostały przeniesione w głąb Rosji. Batory rozpoczął oblężenie Pskowa, a zagony jego wojsk pod wodzą Filona Kmity i Krzysztofa Radziwiłła spustoszyły okolice Rżewa nad Wołgą, spaliły Starą Russę oraz dotarły pod Nowogród Wielki.

Wojna z Moskwą zakończyła się 15 stycznia 1582 r. dziesięcioletnim rozejmem zawartym w Jamie Zapolskim i przyniosła Rzeczypospolitej zdobycze terytorialne. Iwan IV Groźny zobowiązał się do ustąpienia z Inflant, w granicach Litwy pozostał zdobyty w trakcie walk Połock oraz sąsiednie ziemie położone nad górną Dźwiną, z Wielizem.

Stefan Batory snuł również plany oswobodzenia Węgier. Dążył do utworzenia ligi antytureckiej, podejmując na ten temat rozmowy z Habsburgami i papieżem. W latach 1585–1586 wysunął plan podboju państwa moskiewskiego i zyskał dla niego poparcie szlachty. Jego sojusznikiem został także papież Sykstus V, który obiecał pomoc finansową. Po zrealizowaniu tego podboju wszystkie siły polskie, litewskie, moskiewskie, kozackie i węgierskie miały zostać rzucone na Turcję. Przygotowania wojenne przerwała jednak nagła śmierć króla. Stefan Batory zmarł 12 grudnia 1586 r. w Grodnie. Został pochowany w katedrze na Wawelu.

Stefan Batory był reformatorem wojska. Otworzył również mennice koronne w Olkuszu, Poznaniu i Malborku. W swoich działaniach dążył do zachowania tolerancji religijnej. Był fundatorem Akademii Wileńskiej (1578 r.), a także opiekował się Akademią w Krakowie i chciał ją zreformować. Interesował się historią.